

Pons-Altés, J. M. (coord.) (2021). *Ciutadania compromesa i educació. Propostes per al foment de la memòria democràtica*. Publicacions URV.

EMMA DUNIA VIDAL PRADES

Universitat Jaume I

<https://orcid.org/0000-0002-6759-0290>

REBUT: 17/07/2023 | ACCEPTAT: 24/07/2023

Ciutadania compromesa i educació. Propostes per al foment de la memòria democràtica

L'estudi coordinat pel professor Josep Maria Pons-Altés es basa en quatre conceptes clau: educació, ciutadania, cooperació i democràcia. Aquests conceptes són el nucli dels diversos treballs que conformen l'obra. L'objectiu principal és promoure la memòria democràtica a través de la didàctica de les ciències socials i explorar el paper dels espais, els textos i les associacions en la gestió política contemporània. El llibre també destaca l'ús de la participació democràtica a les aules i aborda la importància de canviar el paradigma hegemònic en l'ensenyament de l'economia cap a un enfocament crític. Altres temes tractats inclouen l'educació patrimonial, la guerra civil espanyola i les associacions memorialistes antifranquistes. En resum, l'obra ofereix una reflexió i unes propostes didàctiques per aprofundir en la memòria històrica, el pensament crític, la ciutadania i el patrimoni a través de la participació democràtica a l'aula.

Els capítols que fan referència a la participació democràtica i la seva implantació a les aules són els tres fets per Irigoyen, Castellví i Grau, on es tracten les metodologies que poden ajudar a dur aquests processos de canvi temàtic i introduir el pensament crític per promoure el canvi social en les noves generacions, basant aquestes pautes en l'adquisició d'estratègies, coneixements, habilitats i valors.

Irigoyen defensa que l'articulació de polítiques de memòria democràtica és necessària per establir els fonaments de convivència en una societat democràtica. Això implica evitar la banalització de la memòria del passat i lluitar per la reparació i la construcció d'un marc social més just i

Figura 1. Portada del llibre coordinat per Pons-Altés

Font: Publicacions URV.

democràtic. L'autor considera que l'educació és fonamental per promoure la pau, la cohesió social, els valors democràtics i una cultura de drets humans. En aquest sentit, el treball cooperatiu a les aules és una eina clau per construir una convivència democràtica i fomentar la responsabilitat participativa. La cooperació a l'educació supera la simple metodologia pedagògica i busca crear un marc social i polític més inclusiu, solidari i crític. L'autor també diferencia entre cooperació i col·laboració, i destaca la importància de la interdependència positiva i la responsabilitat individual en la cooperació. A més, també destaca la necessitat d'un canvi de model escolar per promoure l'educació en la convivència, la

responsabilitat i la vida democràtica. En conclusió, el treball cooperatiu amb valors cooperatius pot contribuir a construir un futur més democràtic i fomentar una participació responsable en la societat.

Castellví, en aquest text, aborda la importància de la literacitat crítica per formar una ciutadania democràtica i compromesa. S'observa una visió optimista de la tecnologia, però també s'alerta sobre els perills de l'espectacle i les notícies falses en l'era digital. Es destaca la necessitat de preparar els estudiants per avaluar la informació en línia i desenvolupar habilitats per determinar qui està darrere de la informació que consumeixen.

Es posa èmfasi en l'educació per a la ciutadania en un món canviant, i es subratlla la importància de les literacitats crítiques en la formació de representacions socials i valors dels futurs ciutadans. També es discuteixen diferents enfocaments educatius, incloent-hi l'educació moral i cívica, l'educació financera, la participació democràtica i la ciutadania crítica i transformadora. L'enfocament proposat és l'educació per a la ciutadania crítica, participativa i transformadora, que considera que són els reptes socials actuals, i busca solucions a través del pensament crític.

El text es refereix a diverses literacitats crítiques, com la literacitat crítica mediàtica, la literacitat crítica informacional i la literacitat crítica digital. S'explora la relació entre els mitjans de comunicació, les tecnologies digitals i la formació del pensament crític. També s'identifiquen els valors i les emocions com a factors importants en la presa de decisions de la ciutadania, i es destaca la necessitat d'incorporar-los en l'educació per a la ciutadania.

En resum, el text argumenta que la literacitat crítica és essencial per al desenvolupament d'una ciutadania democràtica i compromesa. Se n'explora la relació amb els mitjans de comunicació, les tecnologies digitals, els valors i les emocions, i s'insisteix en la importància d'integrar-la en l'educació per a la ciutadania.

Per la seua part, Grau destaca la importància d'ensenyar la història des d'un enfocament social, cívic, ètic i democràtic, i fer-ho promovent l'anàlisi de problemes socials i el desenvolupament de la consciència cívica i ètica, i fomentant la participació activa dels estudiants en la societat.

El text esmenta que l'ensenyament de la història no s'ha de limitar a la repetició o l'acumulació d'informació, sinó que s'ha de basar en estratègies que permetin als estudiants convertir-se en ciutadans actius en una societat complexa i humana. S'emfatitza en l'anàlisi social com a exercici per comprendre els problemes de les societats en diferents temps històrics, i es ressalta la importància de la reflexió ètica i cívica en l'estudi de la història.

A més, es fa esment de la importància d'ensenyar la història des d'una perspectiva democràtica, i promoure així la comprensió dels drets humans i la cultura de convivència.

El capítol quart, elaborat per Claverol i Polo, aborda un canvi de paradigma d'ensenyament hegemònic, fins al moment, de l'economia que ha de transitar cap a un vessant crític per treballar amb el concepte de ciutadania. Aquesta anàlisi enllaça amb els dos capítols següents, en què Pons-Altés ens fa visibles les pautes per entendre quines són les relacions de poder existents en la societat, i que marquen punts de partida per poder reflexionar al voltant del concepte de futur vinculat a una societat democràtica.

El text parla sobre l'ensenyament de l'economia i planteja que aquest fet s'ha convertit en una lluita ideològica impulsada pel neoliberalisme. Segons el text, els neoliberals han buscat controlar el discurs i les mentalitats a través de l'educació econòmica, especialment a les escoles i universitats.

S'esmenten alguns economistes i pensadors neoliberals, com Ludwig von Mises, Friedrich Hayek, George Stigler i Milton Friedman, que han advocat per la difusió de les seves idees i l'ensenyament de l'economia basada en el mercat lliure i la propietat privada. Aquests autors també han desenvolupat la teoria de la lluita ideològica, i han argumentat que les masses no pensen per elles mateixes i que els intel·lectuals han de combatre les idees progressistes i les reformes socials que consideren gèrmens de totalitarisme.

El text critica la manca de pluralitat i reflexió crítica en l'ensenyament de l'economia, i afirma que hi preval una visió monolítica i ortodoxa neoliberal. S'esmenten moviments estudiantils i grups crítics que han

protestat contra aquesta situació, com ara el Moviment per una Economia Postautista, estudiants de Cambridge i Harvard que van abandonar classes d'economia pels seus continguts, i diverses associacions d'economia crítica que promouen visions alternatives i perspectives heterodoxes.

S'argumenta que l'ensenyament de l'economia hauria d'incloure diferents enfocaments crítics i alternatius, com l'economia ecològica, la feminista, la marxista, la institucionalista i la postkeynesiana, i que també hauria de tenir en compte les experiències i els projectes d'organització social i econòmica que busquen formes postcapitalistes i democràtiques.

En resum, el text planteja que l'ensenyament de l'economia ha estat utilitzat com a eina ideològica pel neoliberalisme, i critica la manca de pluralitat i reflexió crítica en aquesta disciplina. Proposa la inclusió de visions alternatives i la promoció de la participació ciutadana com a formes de transformar la societat i qüestionar el sistema econòmic dominant.

González ens aporta el fet de buscar la connexió entre l'educació patrimonial i la ciutadania que se'n desprèn de la seva evolució, i fer-ho mostrant la necessitat de fixar-nos en els conceptes i el paper que els hem donat en eixe procés. Parla de com imaginem el futur en funció de com se seleccionen els continguts i la construcció de relats, i el treball sobre la participació ciutadana i sobre l'educació patrimonial ens ofereix pautes de com analitzar l'evolució de les idees i dels objectes, les cultures i les persones, i el pes que li atorguen en cada moment ressalta o oculta aspectes socials o culturals de la societat.

El text argumenta que aquests problemes no s'han d'evitar, sinó que s'han de veure com a oportunitats per educar en el diàleg, el debat, el reconeixement de diferents perspectives i interessos i per promoure la ciutadania crítica i compromesa amb l'acció social per a un món més just.

S'esmenta que l'educació patrimonial pot facilitar la comprensió d'un món més interconnectat, que va més enllà del que és visible, i buscar allò que és ocult o no perceptible a primera vista. Se suggereix que aquesta comprensió més interconnectada pot promoure el desenvolupament d'una ciutadania crítica, globalment i radicalment democràtica.

A més, destaca la importància d'oferir i compartir oportunitats d'aprenentatge que permetin descobrir i valorar les diferents cultures,

ideologies i valors que enriqueixen la humanitat. El patrimoni es planteja com un dels recursos que pot ajudar a construir una visió d'un món global amb perspectives diverses i plurals, amb el desafiament de reconciliar persones, societats i cultures de diferents arrels que coexisteixen en contextos de diversitat cultural.

Per tant, el text advoca per utilitzar l'educació patrimonial com a estratègia per abordar problemes socials rellevants, fomentar la ciutadania crítica i promoure una comprensió més interconnectada i global del món.

Aquesta societat, de la qual podem extreure un coneixement històric si es treballa a partir de la memòria democràtica i de la participació ciutadana, és el punt de partida de la proposta de treball d'Arnabat, amb un cas concret en una localitat que es pot arribar a transformar en un museu obert i educatiu.

La idea principal del text és la de proposar el concepte de *Vilafranca Museu Obert* com una manera de transformar la ciutat de Vilafranca del Penedès en un espai educatiu i de coneixement. La proposta pretén millorar la senyalització i la informació històrica sobre la història i el patrimoni de la vila, i crear una narració històrica coherent a través d'itineraris urbans i espais amb transcendència històrica i memorial. L'objectiu és donar a conèixer el passat i el present de Vilafranca posant en valor els diferents espais, edificis i fets històrics que han configurat el municipi, alhora que destaca la importància de preservar i promoure el seu patrimoni i la memòria democràtica.

La proposta didàctica d'Hernández, Feliu i Jiménez ens porta fins a la Guerra Civil Espanyola com a ferramenta de treball de la formació en ciutadania.

La didàctica de la història, com a disciplina científica, té com a objectiu comunicar i fer comprensibles els coneixements sobre persones, fets, llocs, processos, conceptes, sistemes conceptuals i mètodes de recerca generats per les disciplines científiques i tecnològiques que estudien el passat, especialment la història, l'arqueologia i la història de l'art. Qualsevol aproximació didàctica a la Guerra Civil Espanyola (GCE) ha de tenir en compte els coneixements generats per aquestes disciplines. La didàctica de la història té projecció en tots els àmbits

en què es planteja el coneixement del passat, incloent-hi els sistemes formals d'ensenyament-aprenentatge, especialment als centres educatius de primària i secundària, però també en l'educació infantil, la formació professional i l'educació universitària. A més, la didàctica de la història també té un paper important en els "entorns no formals d'ensenyament-aprenentatge", que inclouen usos i consums d'història en contextos informatius, formatius i lúdics diversos i per part d'amplis sectors de població, com ara accions i propostes culturals, museus, monuments, turisme cultural, paisatges historiat, jocs, videografia, literatura, lleure, etc. En aquest sentit, la didàctica de la història de la GCE té com a objectiu fer comprensibles, en entorns formals i no formals, els aspectes més diversos del conflicte tenint en compte els coneixements generats principalment per la investigació històrica i arqueològica. Aquests coneixements, alhora, incidiran en una sòlida formació crítica basada en valors científics, si entenem que el pensament i la pràctica científica són la màxima expressió de l'humanisme.

Tot i això, és important tenir en compte que factors com la proximitat temporal (un fet del qual encara hi ha testimonis directes) i les circumstàncies socials i polítiques del conflicte de 1936-1939, la seva repercussió mundial i la naturalesa dels mateixos fets ocorreguts, fan que la GCE sigui especialment rellevant per abordar temes relacionats amb els drets humans, la governança i la cultura democràtica. Cal tenir present que la lògica humanista del coneixement científic i la lògica humanista de la cultura democràtica parteixen de la mateixa base: l'aspiració a la racionalitat. Per tant, el treball sobre la GCE a les aules, així com als espais no formals d'ensenyament-aprenentatge, esdevé interessant, útil i imprescindible, especialment quan les conseqüències del conflicte encara incideixen en el nostre present, el condicionen i el determinen. Hi ha conflictes que presenten una llarga durabilitat i les conseqüències dels quals s'estenen al llarg de generacions. En el cas de la Guerra Civil Espanyola, la seva ombra prolongada encara és completament present en el dia a dia de les societats de l'Estat espanyol, i és precisament per això que el coneixement i l'anàlisi d'un conflicte encara "viu" esdevé rellevant per contribuir al desenvolupament d'una ciutadania crítica i compromesa.

I aquest capítol entronca en el de Conesa i la deriva que es fa a partir del resultat d'aquesta guerra per vincular l'aparició de les associacions memorialistes antifranquistes i, a partir d'elles, poder treballar la memòria històrica de la ciutadania.

El text també esmenta la idea de reconciliació nacional i com n'ha perdut el significat original. S'assenyala que la manca d'accions concretes per part de les institucions per abordar la memòria històrica ha tingut conseqüències negatives, com ara l'equiparació de responsabilitats entre les forces franquistes i republicanes, la manca de reconeixement institucional de les persones que van lluitar contra el franquisme i la perpetuació de falsedats històriques difoses durant la dictadura franquista.

En resposta a aquesta situació, les associacions memorialistes van dur a terme diverses accions, com ara la marca d'espais de memòria, la instal·lació de monuments commemoratius i la resignificació d'espais existents. També destaca la importància del treball en xarxa d'aquestes associacions i els seus contactes internacionals, que van contribuir a l'erecció de monuments destacats, com el dedicat als brigadistes internacionals a la Rambla del Carmel, de Barcelona.

En síntesi, el fragment aborda el treball de les associacions memorialistes a Catalunya, la seva lluita per la memòria històrica i la dignificació de les víctimes del franquisme, així com les dificultats i els èxits que van enfrontar en la seva tasca.

En definitiva, som davant d'un obra que reflexiona i aporta elements didàctics per introduir temes com la memòria històrica, el pensament crític, la ciutadania o el patrimoni tant material com immaterial, i fer-ho a través del diàleg i la participació democràtica a l'aula.